

ԵՂԵԳՆԱՄՈՐ (ՉԱՆԳԼԻ) ԵԿԵՂԵՑԻՆ IX-XI ԴԴ
ՏԱՅՔ-ԳՈՒԳԱՐՔԻ ՄԻՋՆԱԴԱՐՑԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ
ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ¹

*Դավիթ Նահատակյան, Արկադի Ակոպով
Անի Գրիգորյան*

ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն

Բանալի բառեր՝ եկեղեցի, խաչաձև կենտրոնագմբեթ, գմբեթային համա-
կարգ, Տայք-Գուգարքի և Անի-Շիրակի ճարտարապետական դպրոցներ:

Հոդվածում քննարկվում է Զարգացած միջնադարի հայկական
ճարտարապետության մի հետաքրքիր կառույց, որը հենվելով վաղբրի-
տոնեական հայկական ճարտարապետության արդեն հայտնի ձևաբանու-
մների և իր դարի ոճական նորարարությունների վրա՝ առաջ է բերել մի հե-
տաքրքիր սինթեզ, ինչը կարիք ունի առանձնահատուկ հետազոտման:
Պաշտամունքային կառույցի հիմնական ճարտարապետական կերպարը
բացահայտելու և իրատեսական վերլուծություններ կատարելու համար
այն դիտարկվել է Տայք-Գուգարքի հայկական միջնադարյան ճարտարա-
պետական դպրոցի համատեքստում:

Նախաբան. Տաճարը գտնվում է պատմական Այրարատ նահանգում՝ Կարսից ոչ
հեռու: Նրա անվանումը մեզ հասել է մի քանի տարբերակով՝ Եղեգնամոր՝ ըստ Պ. Մու-
րադյանի, Լենախշորի՝ ըստ Թադայշվիլու, Չանգլի՝ (Չանկլի՝ ըստ Ն. Մարգարյանի): Տա-
ճարը թվագրվում է X-XI դ. առաջին կեսով: 1878 թ. տաճար այցելած Կյուրեղ վարդա-
պետ Մրապյանը եկեղեցու խորանի սեղանի վրա կանգնեցված խաչքարի վրա ընթեր-
ցել է 969 թ.: Վրաց աշխարհագրագետ Վախուշտին վկայում է, որ 1030 թ. ձեռագրում

¹ Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ ԿԳՄՄՆ գիտության կոմիտեի ֆինանսական աջակցու-
թյամբ՝ 21T-2A292 ծածկագրով գիտական թեմայի շրջանակներում:

Եղեգնամորը եղել է վանք, իսկ Է. Թաղայշվիլին այդ ձեռագիրը համարում է 1362 թ. գրված աշխատություն: Թյերի ամուսինների ուսումնասիրությունները (1966 թ.) ցույց են տալիս, որ տաճարը կառուցվել է X դ. և վերակառուցվել 1032 թ., երբ վերակառուցվել է նաև Իշխանի տաճարը: Ըստ Պ. Մուրադյանի՝ Եղեգնամորի տաճարը կառուցվել է X դ. երկրորդ կեսին, երբ Դավիթ Կյուրապաղատի զորքերը ազատագրում էին Մանագկերտի, Խլաթի և այլ հայկական շրջանները՝ 997-998 թթ.²: Տ. Մարությանն այն կարծիքին է, որ Եղեգնամորի տաճարն իր ճարտարապետական կերպարով հարիր է X դ. ինչպես Տայքի, այնպես էլ Անի-Շիրակի պաշտամունքային կառույցներին, և, ամենայն հավանականությամբ, այն կառուցելիս տեղացի վարպետների հետ գործակցել են նաև Դավիթ Կյուրապաղատի հետ եկած և նրա տարածքների բազմափորձ վարպետները³:

Ըստ Է. Թաղայշվիլու՝ Եղեգնամորի տաճարի գլխավոր մուտքի բարավորի վրացերեն արձանագրությունները ցույց են տալիս, որ այդ տարածքներում գոյություն են ունեցել ուղղափառ հայեր, որոնք աղոթել են վրացերեն լեզվով, և երբ տաճարն անցել է «վրաց թագավորի» հովանավորության տակ, հայտնվել են նաև վրացատառ արձանագրություններ⁴: Թաղայշվիլին «վրաց թագավոր» ասելով նկատի է ունեցել Տայքի Դավիթ Կյուրապաղատ Բագրատունուն (960-ականներ-1001թթ.)⁵:

Եղեգնամորի տաճարը խաչաձև հատակագծով կենտրոնագմբեթ տիպին է պատկանում, որտեղ արևելյան խաչաթևը կիսաբոլորակ է՝ վերևում լուծված գմբեթաբոլով: Խորանն ունի նաև թույլ արտահայտված նախախորան՝ թաղակապ ծածկով: Հարավային և հյուսիսային խաչաթևերը որոշակիորեն միմյանց հավասար են՝ հատակագծում ուղղանկյուն և երկկենտրոն թաղերով ծածկված: Ավելի երկար է արևմտյան խաչաթևը, որի երկկենտրոն թաղերով ծածկն ուժեղացված է զույգ որմնասյուներով: Գլխա-

² Մուրադյան Պ. -1977, էջ 73

³ Մարության Տ. -2003, էջ 118:

⁴ Такайшвили Е. -1952. с. 87.

⁵ Ղևոնդ է նշել, որ Դավիթ Կյուրապաղատը բարձր գնահատականների է արժանացել հատկապես հայ պատմիչների կողմից: Մասնավորապես, Լաստիվերացին նրան անվանում է հզոր, աշխարհաշեն, ամրաստան ու աղքատասեր մարդ, իսկապես խաղաղություն սահմանող /տե՛ս Լաստիվերացի - 1912/, Ուռնայեցին՝ Աստծո սուրբ մարդ և աստվածասեր /տե՛ս Ուռնայեցի/, վրացի տարեգիրը՝ զթասեր, խաղաղասեր, անհիշաչար, վանականների հովանավոր, եկեղեցիներ հիմնող, մարդասեր: Հենց Դավիթ Կյուրապաղատն է, ըստ վրացի տարեգրի, եղել միասնական վրացական պետության ստեղծման ջատագովներից մեկը /տե՛ս /: Այսուհանդերձ, Դավիթ Կյուրապաղատի ազգային պատկանելության հարցն այնքան էլ միանշանակ չէ: Հայտնի է, որ միջնադարում որևէ անձի ազգային պատկանելությունն առաջին հերթին պայմանավորված էր նրա դավանանքային պատկանելությամբ: Այսպես, օրինակ Չաքարյան եղբայրներից Իվանեն համարվում էր վրացի, քանի որ մկրտված էր վրացական ձեսով, այնինչ Հայ Առաքելական եկեղեցու հետևորդ Չաքարեն հայ էր: XVII դարի հայ հեղինակ Հակոբ Կարնեցին Տայքի բնակչության մասին ասում է հետևյալը. «...Եւ էին բնակիչք երկրիս կէսն Հայք և կէսն կրօնիք Վրացի, բայց Հայի լեզուս խօսէին...»/տե՛ս Կարնեցի-1903/: Այդպիսի «կրօնիք վրացիներից» էր նաև Դավիթ Կյուրապաղատը: Նրա հայախոս լինելու մասին է վկայում ականավոր գիտնական Ներսես Ալիկյանի կողմից հայտնաբերված «Ղոնձե քաղաքի» պատմության վերաբերյալ փաստաթուղթը, որով հավաստվեց Դավիթ Կյուրապաղատի, նրա պալատականների և ժողովրդի հայախոս հայեր լինելը և, այդպիսով, Տայքի իշխանապետության հայկական լինելը/տե՛ս Ալիկյան Ն. -1958/ Վերոնշյալից կարելի է հետևություն անել, որ Է. Թաղայշվիլու ենթադրությունները, մեղմ ասած, վիճելի են:

վոր խորանի երկու կողմերում առկա են ավանդատները, որոնց արևելյան հատվածները ավարտվում են կիսաշրջան խորաններով: Խաչաթների հատման անկյուններում է կազմվում գմբեթատակ քառակուսին: Այդ անկյունները հաստեցված են հատակագծում երկուական կիսակլոր որմնամույթերով, որոնց վրա նստած են գմբեթատակ երկկենտրոն կամարները: Գմբեթատակ քառակուսուց անցումը կազմակերպված է տրոմպների և առագաստների շնորհիվ: Գմբեթը յուրահատուկ լուծումով է իրականացված: Գլանաձև թմբուկը արտաքինից պատված է դեկորատիվ որմնապույներով, իսկ 8-ական նեղ և ձգված պատուհանները և հիմքում եռանկյունի ու կիսակոն վերնամասով որմնախորշերը բաժանում են այն 16 մասերի: Գմբեթի հաստ՝ մոտ 2.7 մ, պատերը, թեթևացված են որմնախորշերով: Ավելի լայն խորշերում տեղադրված են պատուհանները, իսկ դրանց կողքին գտնվող համեմատաբար ավելի նեղ խորշերում՝ բոլորակ պույները, որոնց խոյակների վրա հենվում են կամարները, իսկ կամարների վրա դրված է գմբեթի կիսագնդաձև ծածկը (Տե՛ս աղ.1, գծ. 1, 2):

Եղեգնամորի տաճարի հատկապես գմբեթային համակարգն է հայտնվել Տ. Մարությանի ուշադրության կենտրոնում: Ընդունելով որպես հիմք այս տաճարի գմբեթային համակարգը՝ Մարությանն առաջարկել է Բանակի տաճարի երրորդ հարկի վերակազմության իր տարբերակը, բացի դրանից, ըստ նրա, Գերմանիայի Քյոլնի Առաքելոց տաճարը կառուցող ճարտարապետն առնվազն պետք է որ ծանոթ եղած լիներ Եղեգնամորի և Բանակի տաճարի գմբեթային համակարգին⁶: Ընդհանրապես, Տ. Մարությանն առանձնահատուկ մանրակրկիտությամբ է ուսումնասիրել և վերլուծել Եղեգնամոր եկեղեցու գմբեթային կոնստրուկտիվ համակարգը⁷: Այն իրավամբ համարվում է Զարգացած միջնադարի հետաքրքիր լուծումներից մեկը, իսկ մինչև հիմա նրա կանգուն վիճակում լինելը փաստում է նրա նաև հուսալիությունը:

Ընդհանուր առմամբ՝ Եղեգնամոր եկեղեցու ճարտարապետական վերլուծություն անելու համար այն կոդիտարկենք Տայք-Գուգարքի հայկական ճարտարապետական դպրոցի համատեքստում, ինչպես նաև որոշ համեմատություններ կանենք նաև նրան մոտ գտնվող՝ Անի-Շիրակի ճարտարապետական դպրոցին պատկանող կառույցների հետ: Նպատակն է վերլուծել և հասկանալ, թե Եղեգնամոր եկեղեցին ո՞ր դպրոցին է պատկանում և ինչ առանձնահատկություններ ունի:

Եղեգնամոր տաճարի հատակագծային լուծումների համեմատական վերլուծությունները ցույց են տալիս, որ այն սերում է վաղ քրիստոնեական հայկական ճարտարապետությունից, ինչպիսիք են Կոշի, Մասունիկի, Հնեվանքի փոքր և այլ խաչաձև կենտրոնագմբեթ կառույցներից, որոնք արևելյան հատվածում ունեն ավանդատներ: Տաճարը իր հատակագծային լուծումներով հարում է ինչպես IX-X դդ. Տայքի և Գուգարքի ճարտարապետական դպրոցի նմանատիպ կառույցներին՝ Խախ, Օպիզա, Միջնաձոր, Նորաշեն, Խոժոռնի և այլն, այնպես էլ որոշակիորեն նմանություն ունի նաև Անի-Շիրակի IX-XI դդ. դպրոցին՝ Կարմիր վանք, Օղուզլուի եկեղեցի և այլն:

⁶ Մարության Տ. -2003, էջեր 203-206:

⁷ Մարության Տ. -1978, էջեր 74-78:

Մասնավորապես խաչաթևերի համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ եթե Եղեգնամոր տաճարում արևմտյան խաչաթևը կրկնակի երկար է մյուսների համեմատ՝ 1:2, ապա Տայքի և Գուգարքի կառույցներում այն անհամեմատ ավելի երկար է։ Իշխանում՝ 1:2.5, Խախում և Նորաշենում՝ 1:2, Օպիզայում՝ 1:4.1, Դոլիսխանայում՝ 1:2.8 և այլն։ Անի-Շիրակի կառույցներում արևմտյան երկար խաչաթևով դրսևորումներ չենք նկատում։

Եղեգնամոր եկեղեցում արևելքից հետագայում ավելացվել են մեկհարկանի ավանդատներ։ Դժվար է առանց շերտագրական լուրջ հետազոտություններ իրականացնելու ասել, թե երբ են կատարվել միջամտությունները, սակայն ըստ մեր դիտարկումների՝ հավանաբար կատարվել են Զաքարյանների շրջանում։ Հատակագծային վերջնական հորինվածքով և ընդհանուր համաչափական լուծումներով Եղեգնամոր եկեղեցին ամենաշատը նման է Կղարջք գավառի Նորաշեն եկեղեցուն, վերջինս մի փոքր ավելի ձգված համաչափություններով հատակագծային լուծումներ ունի (Տե՛ս աղ.1, գծ 1, 2)։

Եղեգնամոր եկեղեցու հատակագծային հորինվածքների համեմատական վերլուծությունը նույն դարերի հարակից եկեղեցիների հետ ցույց է տալիս որոշակի պատկեր։ Մասնավորապես, հորինվածքով ամենամոտն են Օղուզլուի եկեղեցին և Կարմրավանքը։ Կարմրավանքի եկեղեցին խաչաձև կենտրոնագմբեթ հորինվածք է, որտեղ չորս անկյուններում առկա ավանդատները արտաքինից հատակագծի վերածել են ուղղանկյունու։ Խաչաձև եռախորան տիպին է պատկանում Օղուզլուի եկեղեցին, որտեղ արևելքից առկա են զույգ ավանդատներ, իսկ արևմտյան ավանդատները ինտեգրված են սրահի հետ։ Համեմատական վերլուծությունը Եղեգնամոր եկեղեցու հետ ցույց է տալիս, որ հատակագծային որոշ նմանություններ են դրսևորվում, և Օղուզլուի ու Կարմրավանքի եկեղեցուց Եղեգնամոր եկեղեցին ժառանգել է համեմատաբար ավելի կարճ արևմտյան խաչաթև՝ ի տարբերություն Տայք-Գուգարքյան օրինակների։

Եղեգնամոր տաճարի ծավալատարածական հորինվածքի վերլուծությունները ցույց են տալիս, որ իր արտաքին համաչափությամբ, ընդհանուր առմամբ, այն համընկնում է հատկապես Տայք-Գուգարքի եկեղեցիներին, սակայն որոշ աղերսներ ունի նաև Անի-Շիրակի դպրոցի համանման կառույցների հետ։

Մասնավորապես ծավալատարածական հորինվածքների համաչափական վերլուծությունների արդյունքում գմբեթային հատվածի և ընդհանուր ծավալի հետ հարաբերություններում Եղեգնամոր եկեղեցու դեպքում ունենք՝ 1:1,-1:1.25, այն համընկնում է Օշկի, Կարսի Առաքելոցի, Խախի, Անիի Աբուղամբենց և այլ պաշտամունքային կառույցների հետ։ Նույն պատկերն ենք տեսնում նաև երկթեք տանիքների թեքությունների վերլուծություններում։ Եթե Եղեգնամոր տաճարում այն կազմում է գրեթե 45°, ապա Նորաշենում, Դոլիսխանայում, Խանձթավանքի գլխավոր եկեղեցում, Խախում, Իշխանում՝ 37-40°։ Այս հանգամանքը բացատրվում է նրանով, որ հիշատակված շինությունները կառուցվել են X դ., մինչդեռ Եղեգնամորը՝ հավանաբար XI դ. առաջին քառորդում։ Ընդհանուր վերապացությունը բավականին շեշտված է Տայք-Գուգարքի եկեղեցիների համեմատ, քանի որ համեմատաբար ավելի կարճ է կառուցված։

Եղեգնամորի տաճարի կոնստրուկտիվ կամարները և թաղերը երկկենտրոն են, ինչպես որ Տայքի և Գուգարքի IX-XI դդ. գրեթե բոլոր տաճարները: Նմանատիպ օրինակներ կան նաև Անի-Շիրակի դպրոցում, սակայն ոչ համատարած են կիրառվել՝ ինչպես Տայք-Գուգարքի դպրոցի համանման կառույցներում:

Կոնստրուկտիվ տեսանկյունից՝ Եղեգնամոր տաճարում գմբեթային փոխանցումը իրականացված է տրոմպաառագաստային համակցված մեթոդով, որը Տայք-Գուգարք ճարտարապետական դպրոցի առանձնահատկություններից է և նրանից դուրս շատ քիչ է կիրառվել: Նմանատիպ մեթոդով են իրականացված Իշխան, Կումբուրդո, Տբեթ, Օպիզա, Դոլիսխանա, Նորաշեն և այլ նշանավոր կառույցներ⁸:

Եթե ծավալատարածական համեմատություն իրականացնենք Եղեգնամոր եկեղեցու մոտ գտնվող և նույն դարերում կառուցված Օդուզլուի ու Կարմրավանքի եկեղեցիների հետ, ապա ընդհանուր որոշ դրսևորումներ կտեսնենք, սակայն հիմնականում իր հորինվածքով հարիր է Տայք-Գուգարքի հայկական ճարտարապետական դպրոցին: Մասնավորապես շարվածքի տեսակով, երբ արտաքին և ներքին քարերը համեմատաբար ավելի բարակ են տեղադրվել, ինչպես իրականացվել է Տայքում և Գուգարքում: Վերասլաց համաչափությամբ անհամեմատ գերազանցում է երկու նշված կառույցներին, մինչդեռ համընկնում է Տայք-Գուգարքյան համանման կառույցներին:

Դեկորատիվ հարդարանքային տեսանկյունից Ս. Մարությանը Եղեգնամոր տաճարի արտաքին հարդարանքները համարում է որոշակիորեն անգուսպ, իսկ անբովանդակ պճնազարդումը՝ ոչ հարիր հայկական դասական ճարտարապետությանը, սակայն, նման հատկապես Տայքի ճարտարապետությանը⁹: Մինչդեռ մեր հետազոտությունների արդյունքում մենք մասամբ ենք կիսում այսպիսի տեսակետը: Տաճարի ամենահագեցած զարդամոտիվներով հատվածը գմբեթային համակարգն է: Մեր կարծիքով, դա պատահական չի արվել, քանի որ կոնստրուկտիվ տեսանկյունից տաճարի ամենահետաքրքիր և յուրահատուկ լուծված հատվածը գմբեթային համակարգն է, և ամենայն հավանականությամբ տաճարի շինարարները փորձ են կատարել արտաքինից էլ շեշտել գմբեթային համակարգը: Թմբուկի հիմնական դիմագիծը դեկորատիվ կամարաշարն է, որը հայտնի է եղել դեռևս վաղ քրիստոնեական հայկական ճարտարապետությունից և լայնորեն կիրառվել է նաև Զարգացած միջնադարում: Թմբուկի վրա կիրառված եռանկյունի հատակագծով խորշերը հանդիպում ենք Կղարջքի Նորաշենի եկեղեցում, որը նույնպես սերում է հայկական վաղ քրիստոնեության ճարտարապետությունից¹⁰: Եղեգնամոր եկեղեցու թմբուկի մյուս աչքի ընկնող հարդարանքային մոտիվը հորիզոնական ճոխ գոտիների առկայությունն է, իսկ զարդամոտիվները շատ նման են հատկապես Իշխանի տաճարի թմբուկին: Ընդհանրապես իր համաչափությամբ, կատարման տեխնիկայով և զարդամոտիվներում Իշխանի և Եղեգնամոր եկեղեցիների գմբեթները բավականին նման են (Տե՛ս աղ.1, նկ. 1,2):

⁸ Наатакян Д. - 2013, Т. III. с.с. 46-51.

⁹ Մարության Ս. -1978, էջ 118:

¹⁰ Наатакян Д. -2021, с.с. 293-306.

Եղեգնամոր տաճարի արևելյան ճակատը համեմատաբար հարդարված է: Այքի է ընկնում պրոֆիլավոր սյունափնջերով դեկորատիվ կամարաշարը, որի ներսում ուղղանկյուն հատակագծով հարթ խորշեր են: Հատկապես վերջին մոտիվը նույնպես Տայք-Գուգարքի ճարտարապետական առանձնահատկություններից է և կիրառվել է գրեթե բոլոր նշանավոր պաշտամունքային կառույցներում (Օշկ, Իշխան, Խախ, Չորդվանք, Պարխար, Տբեթ և այլն), ի դեպ, նմանատիպ խորշաձև լուծում կիրառված է նաև Անիի Մայր տաճարում, Մարմաշենում և այլն, սակայն, առկա են որոշ տարբերություններ և Տայք-Գուգարքյան օրինակների համեմատ՝ ավելի ուշ են իրականացվել:

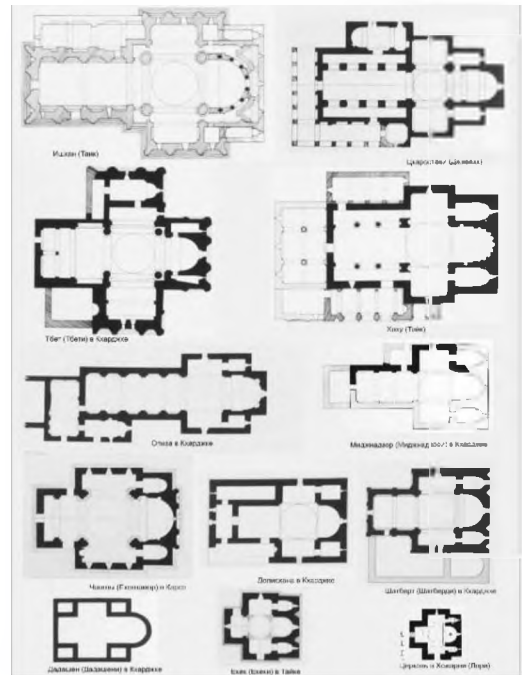
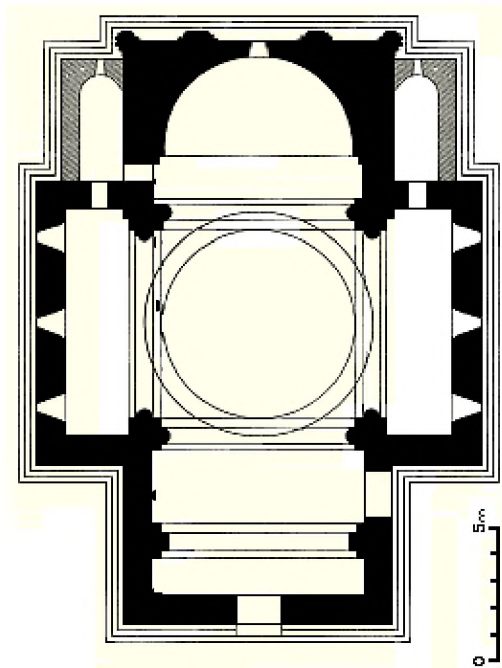
Եղեգնամոր եկեղեցու Արևմտյան մուտքը բավականին պարզ է իրականացված, ինչը խորթ է Անի-Շիրակի ճարտարապետական դպրոցին, ինչպես նաև վերը նշված Օղուզլուի և Կարմրավանքի եկեղեցիներին, որտեղ բավականին շեշտված են մուտքերը: Եղեգնամորի շքամուտքը հարթ է՝ վերնում պսակված կամարունքով: Անի-Շիրակի ճարտարապետական դպրոցին ոչ հարիր ոճով է իրականացված նաև արևմտյան նեղ, երկար պատուհանի և մուտքի ուղղահայաց ուղղությամբ իրար բավականին մոտ լինելը: Ի դեպ, պատուհանը ավելի մեծ է մուտքից: Վերոնշյալ «տարօրինակությունները» օրինաչափություններ են Տայք-Գուգարքի ճարտարապետության համար, և այնտեղի նշանավոր կառույցներում այդպիսի լուծումներ են կիրառված Օշկում, Իշխանի տաճարի և նրա հարավային սրահավոր փոքր եկեղեցում, Պարխարի և Չորդվանքի եկեղեցիներում, Նորաշենի եկեղեցում և այլ:

Եղեգնամոր տաճարում երկու տիպի պատուհաններ են կիրառվել: Բացի արևմտյան պատուհանից, մնացած ճակատներում առկա են նեղ, երկար և կամարունքով պսակված պատուհաններ, որոնց կիրառությունը կրկին հասնում է վաղ քրիստոնեության ժամանակաշրջան: Հետաքրքիր է արևմտյան պատուհանը, որն ուղղանկյուն է և ամբողջությամբ վերցված ուղղանկյուն շրջանակի մեջ, այսինքն՝ մեր կողմից պայմանականորեն կոչված «փակ» տիպի պատուհանների հարդարման տիպին է պատկանում, որոնց ծագումը հստակ կապված է Տայքի և Գուգարքի հայկական ճարտարապետական դպրոցի հետ¹¹: Այդպես են իրականացված պատուհանների հարդարումը Օշկվանքում, Նորաշենում, Իշխանում, Տբեթում, Կումբուրդոյում: Անի-Շիրակում այս հարդարման մեթոդը մի փոքր ավելի ուշ է սկսում կիրառվել՝ Անիի Մայր տաճար, Մարմաշեն և այլն:

Եղեգնամորի ընդհանուր զարդամոտիվները, որոնք կիրառված են քիվերին, շքամուտքին, պատուհաններին և լուսամուտին, թմբուկի գոտիներին և այլն, հիմնականում համընկնում են Տայքի նշանավոր Իշանի տաճարի հետ, ինչպես նշել են Թյերի ամուսինները և Պ. Մուրադյանը, հավանաբար նույն վարպետներն են աշխատել երկու կառույցների վրա՝ XI դարում¹²:

¹¹ Наатакян Д. -2013, т. 3-4, с.с. 73-78.

¹² Նշենք նաև որ Իշխանի տաճարի հեթոթական վերակառուցումներից մեկն է եղել XI դ.-ում, քանի որ նրա կառուցումը կապված է Ներսես Տայեցի Շինարար կաթողիկոսի հետ՝ դեռևս VII դ.:

Գծ. 1, 2. Եղեգնամոր եկեղեցու հատակագիծն ըստ Ա. Կալգինի և հատակագծային համեմատական աղյուսակը

Նկ. 1, 2. Եղեգնամոր եկեղեցին հարավ-արևելքից, եկեղեցու գմբեթի մանրամաս, ըստ*
(https://en.wikipedia.org/wiki/Eghegnamor_Monastery), 06.03.2022

Եզրահանգում. Եղեգնամորի տաճարի ընդհանուր ճարտարապետությունը սերում է վաղքրիստոնեական հայկական ճարտարապետությունից և կարևոր օղակ է Զարգացած միջնադարի հայկական ճարտարապետության կայացման համար:

Լինելով հայ-քաղկեդոնական համայնքի տաճար՝ կրել է մեծ ազդեցություն հատկապես Տայք-Գուգարքի հայկական ճարտարապետական դպրոցից, որը դրսևորվում է հատակազծային, ծավալատարածական, կոնստրուկտիվ և դեկորատիվ-հարդարանքային լուծումներում: Այդպիսով եկեղեցին անհրաժեշտ է դիտարկել այդ համատեքստում:

Մյուս կողմից՝ Եղեգնամորի տաճարը, գտնվելով Տայք-Գուգարքի և Անի-Շիրակի հայկական միջնադարյան ճարտարապետական դպրոցների խաչմերուկում, կրում է այդ դպրոցների նվաճումներն ու ռճական առանձնահատկությունները, նաև այդպես կարևորելով իր դերն ու նշանակությունը հայկական միջնադարյան ճարտարապետության մեջ:

ЦЕРКОВЬ ЕХЕГНАМОР (ЧАНГЛИ) В КОНТЕКСТЕ СРЕДНЕВЕКОВОЙ АРМЯНСКОЙ АРХИТЕКТУРНОЙ ШКОЛЫ ТАЙК-ГУГАРКА IX-XI ВВ.

Наатакян Д. С., Акопов А. А., Григорян А. А.

Ключевые слова: *церковь, крестово-купольный, купольная система, архитектурные школы Тайк-Гугарк и Ани-Ширак.*

В статье обсуждается один из интересных построек армянской архитектуры развитого средневековья, которая, опираясь на уже известные достижения раннехристианской армянской архитектуры и стилистические новшества своего века, создала интересный синтез, который, по нашему мнению, нуждается в особом исследовании.

Для выявления основного архитектурного облика культового сооружения и проведения реалистичных анализов он рассматривался в контексте средневековой армянской архитектурной школы Тайк-Гугарка.

YEGHEGNAMOR CHURCH (CHANGLI) IN THE CONTEXT OF THE MIDDLEVEAL ARMENIAN ARCHITECTURAL SCHOOL OF TAIK- GUGARK IX-XI CENTURIES.

Nahatakyan D. S., Akopov A. A., Grigoryan A. A.

Key words: *church, cross-domed, dome system, architectural schools Taik-Gugark and Ani-Shirak.*

The article discusses one of the interesting buildings of the Armenian architecture of the developed Middle Ages, which, based on the already well-known achievements of early Christian Armenian architecture and stylistic innovations of its century, created an interesting synthesis, which, in our opinion, needs special research.

In order to identify the main architectural appearance of the religious building and conduct realistic analyses, it was considered in the context of the medieval Armenian architectural school of Taik-Gugark.

Գրականություն

1. Ալինեան Ն. վ.-1958, Զրոյց Պոնտէ քաղաքի, «Հանդէս ամսօրեայ», 1-4:
2. Ակոպով Ա.-2013, Տայք. վարչաժողովրդագրական պատկերը XVI դարից XIX դարի I երեսամյակը, Երևան, ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ:
3. Լաստիվերացի -1912՝ Պատմութիւն Արիստակէսայ Վարդապետի Լաստիվերացոյ, Թիֆլիս:
4. Մարության Տ.-2003, Հայ դասական ճարտարապետության ակունքներում.- Երևան-Մոսկով:
5. Մարության Տ.-1978, Հայ ճարտարապետության հուշարձաններ, Խորագրւոյն Հայք.- Երևան, «Սովետական գրող» իրատ.:
6. Մուրադյան Պ.-1977, Հայաստանի վրացերեն արձանագրությունները (հայագիտական հետազոտություններ).- Երևան:
7. Յակովբ Կարնեցի-1903, Տեղագիր Վերին Հայոց, Վաղարշապատ:
8. Ուռնայեցի -1898՝ «Մատթէօսի Ուռնայեցոյ Ժամանակագրութիւն», Վաղարշապատ:
9. Летопись Каргли -1982. перевод, введение и примечание Г. В. Цулая. Тбилиси: Мегниереба.
10. Наатакян Д. -2013. О некоторых конструктивных особенностях Тайкских и Гугаркских церковных построек в X-XI вв. // Сборник научных трудов ЕГУАС. Том III. Ереван.
11. Наатакян Д. -2013. О примерах в декоративном оформлении окон в храмах X века в Тайке и Гугарке //Известия Союза Строителей Армении. Ереван. Т. 3-4
12. Наатакян Д. -2021. Церковь Норашен в контексте Армянской Архитектурной Школы Тайка и Гугарка X-XI вв. // Научные труды Ширакского центра арменоведческих исследований НАН РА. Гюмри.
13. Такайшвили Е. -1952. Археологическая экспедиция 1917 года в южные провинции Грузии.- Тбилиси: Изд-во АН Грузинской ССР.

Ընդունվել է՝ 30. 03. 2022
Գրախոսվել է՝ 04. 05. 2022
Հանձնվել է տպ.՝ 25. 05. 2022

Տեղեկություններ հեղինակների մասին

Դավիթ ՆԱՀԱՏԱԿՅԱՆ՝ Ճարտարապետության թեկնածու

ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի գիտաշխատող,

ԾՇՀԱՀ՝ ճարտարապետության տեսության, պատմաճարտարապետական

ժառանգության վերականգնման, գեղեցիկ արվեստի և պատմության ամբիոնի ասիստենտ,

Էլ. հասցե՝ nahatakyan@gmail.com

Արկադի ԱՎՈՂՈՎ՝ պատմական գիտությունների. թեկնածու,

ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի

գիտքարտուղար, Էլ. հասցե՝ arkadone1@gmail.com

Անի ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ՝ ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների

կենտրոն, Էլ. հասցե՝ ahaykazun@gmail.com